

Bilim, Teknoloji ve Sanat Üzerine: Martin Heidegger Düşüncesinde Bir Yolculuk

Olgun Gündüz¹

*Eve dön! Şarkıya dön! Kalbine dön!
Şarkıya dön!
Kalbine dön!
Eve dön!
Kalbine dön! Eve dön! Şarkıya dön!
İsmet Özel²*

Özet

Martin Heidegger son dönemin en önemli düşünürlerinden biridir. *Varlık ve Zaman* adlı eseri, merkezinde öznenin yer aldığı batı metafiziğinin eleştirisidir. Heidegger özne yerine varlığı merkeze alarak bir varoluş tasavvuru geliştirmiştir. Bilim, Heidegger'e göre ortaçağda kilise doktrinlerinin yerini almıştır. Teknoloji ise varolma imkanlarını sınırlayan bir konuma yükselmiştir. Varlığın evi olan dil ise hâlâ hakikati işaret etme imkânını taşımaktadır. Ancak şiirsel bir dille insan varlığı-*Dasein*-kendi yazgısını bulabilir ve düşmüşlükten kurtulabilir.

Anahtar Sözcükler: Varlık, Bilim, Teknoloji, Sahici olamamak, *Dasein*,

On Science, Technology and Arts: A Travel into the Thought of Martin Heidegger Abstract

Martin Heidegger is one of the most important thinkers in contemporary world. His main book-*Being and Time*- is about the critics of west metaphysics. Heidegger has developed a way of thinking on being by using the term-*Being*- instead of subject/agent. According to Heidegger science is replaced with doctrines of church. Technology has had a status which constrains the possibilities of being. Language -house of being- is still has a potential to show truth. Only poetic language can help human being-*Dasein*- to find their own destiny.

Key words: Being, Science, Technology, Inauthenticity, *Dasein*.

¹ Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi

² Özel, İsmet "Of Not Being A Jew", *Dergâh*, Cilt:3, Sayı: 35, Ocak, 1993, s.7.

Modern Bir Kilise Doktrini: Bilim

Felsefeyi ‘yuvaya dönüş’ düşüncüyü ise ‘yolda olmak’ diye tanımlayan son dönemin en önemli düşünürlerinden Martin Heidegger 1887-1976 yılları arasında yaşamış ve ismiyle birlikte anılan *Varlık ve Zaman* adlı yapıtını 1927’de tamamlamıştır. Bu eserin taşıdığı ontolojik öğeler kısa zamanda kitabın ün kazanmasına sebebiyet vermiştir. Heidegger kendi zamanına kadar uzanan batı felsefesi geleneğinin merkezinde yer alan özne anlayışı yerine Varlığı ikame etmiş ve tüm felsefesini özne yerine Varlığı merkeze alarak geliştirmiştir. Heidegger’e göre, batı felsefesi geleneğinin dayandığı batı metafiziğinin en büyük yanılması özneyi bütün hakikatin belirleyicisi konumuna yükseltmek olmuştur ve bu yanılıyla birlikte şekillenen felsefede Varlık unutulmuştur. Varlık geri çağrılmalıdır ve Varlığın sesi dinlenmelidir.

Heidegger’in çalışmalarının ana teması Batı Metafiziğinin eleştirisidir. İleride tartışılacağı gibi modern bilim ise metafiziğin en son hâlidir. Tüm dünyaya yayılıp tahakküm kuran bu bilim batılı bir bilimdir. Heidegger, Orta Çağ’da kilise doktrinlerinin gördüğü işlevin Modern Çağ’da bilim tarafından yerine getirildiğini savunmaktadır. Heidegger bilimin ne olduğuna dair bir cümleden yola çıkarak modern bilimin bu egemenliğini ama aynı zamanda da yanılığını betimlemeye çalışır: “Bilim reel olanın teorisisidir” (Heidegger, 1998a: 15). Heidegger modern bilimin reel olanı nesneleştirip disiplinler bir ayrımla teorileştirdikten sonra hakikat nitelemesinde bulunulacak önermeler ürettiğini söyler. Burada Heidegger’in hakikat anlayışı da önem kazanmaktadır. “Var olanların ifşa edilmesi” şeklinde tanımlanabilecek bir anlayışla Heidegger, batı metafiziğinin, maddenin bilgiye, bilginin ise kesinlik ve doğruluğa tekabül eden hakikat anlayışını eleştirir.

Çerçeveleyen Teknoloji

Modern bilimle birlikte teknoloji nosyonunu da tartışan Heidegger, teknolojinin özünde ‘çerçeveleme’ dediği şeyin yattığına inanır (Heidegger, 1997b: 76). Modern teknolojinin esaslı olan ‘çerçeveleme’ aslında bir ortaya çıkış, varolanların kendini açığa koymasına işaret eder. Ama bu ortaya çıkış bir yeri sınırlayan, ona müdahale eden, ve diğer tüm varoluş olanaklarını kapatan bir ortaya çıkış şeklini ifade etmektedir. Varolanların kendini açığa çıkarmaları modern teknolojide sınırlandırılmıştır/çerçevlendirilmiştir. Dolayısıyla yaşanan çağda, her şey böyle bir anlayış ekseninde çerçevelemiştir.

‘Dünyanın resimleşmesi’nden bahsederken Heidegger’in kastettiği de budur (Heidegger, 2001a: 77). Tablolaşan çağda insanlar özne, olan şeylerse nesne olur. Özne merkezde nesnelere çevrededir. Yani insan kendini tüm dünyanın merkezinde zanneder. Varlığın ölçüsü olduğunu iddia eder ve bunu yapmakla hakikati doğruluk ve kesinlikle karıştırır. Bu aynı zamanda modern bilimin en büyük yanılığıdır. Oysa Heidegger’de ifadelendirildiği şekliyle hakikat “var olanların açığa çıkması”, “varlığın kendini ifşa etmesi”nden ibarettir. Bu yanlış anlamamanın açmazlarından biri hakikatin olanaklı olanların açığa çıkmasının engellenmesidir. Heidegger’de temel temalardan biri olan “şeylerin özgürlükleri içinde oluşlarına bırakılmaları” bu durumda imkânsızlaşır (aktaran Akcan, 1997: 71). Bu noktada Heidegger’in, özgürlüğü doğruluğun özü olarak gördüğü unutulmamalıdır (aktaran Çüçen, 1997: 104).

Hesapçı Düşünce ve Sahici Olamamak

Olan şeyleri çerçeveleyen bu temsil, sadece modern bilim ve teknolojiyle ilgili değil, çağımız insanının dünyayı algılayış şekliyle de ilintilendirilebilir. Modern çağda insanların doğayla ilişkileri; yakalamak, kapmak, yönetmek, hükmetmek ekseninde çerçevelenmiştir. Bu resimleşen dünyada modern insan, bir düzenden yoksun varolanlar çukluğu içinde ‘serseme dönmüştür’ (aktaran Pöggeler&Alleman, 1994: 48). Her şeyin çerçevelenmiş resmi karşısında insan karşısındaki tabloyu daha açık ifadeyle trajik manzarayı [fakat olup bitenin idrakine var(a)madan] sadece seyrederek. Üstelik bu karşısında sergilenen dünya ona hakikatmiş gibi gelir. Kendisine görünen temsil ona gerçek ve doğru olarak öğretilmiştir; bu yanlış öğrenilmenin arkasında yine batı metafiziği yatmaktadır. Çünkü bu resim özneye batı metafiziği tarafından çizdirilmiştir. Çerçeve-len, donuklaşan bir dünyada yaşamının getirileri: tekdüzelik/bayağılık ve sıradanlıktır.

Heidegger’in (1997a: 18), Nietzsche’nin “On dokuzuncu yüzyılı belirleyen bilimin zaferi değil, bilimsel yöntemin bilim üzerindeki zaferidir.” sözleriyle başlattığı tartışma şu sözlerle devam eder:

Burada “yöntem” ne demek? Nedir “yöntemin zaferi” denilen şey? Burada “yöntem” tematik olarak alanı belirlenmiş araştırma nesnesini bilimsel açıdan irdelememize yardımcı araç anlamına gelmiyor. Yöntem, daha çok nesnelerin nesnel diye belirlenmiş araştırma alanlarının sınırları içinde araştırma biçimi anlamına gelmekte. Yöntem dünyanın önceden tasarımı, dünyanın araştırılmasında tek yol belirleyen oluyor.”

Heidegger bu ifadeleriyle bilimin özünde varolduğunu kabul ettiği her şeye deneyle ulaşılabilirlik ve sınanabilirlik anlayışını kastetmektedir. Çünkü bilim için yalnızca bilimsel olarak belgelenebilen, yani hesaplanabilir olan söz konusu bilimsel sıfatını alabilir. Bu hesaplanabilirlikle dünya her yerde ve her zaman insan tarafından denetlenebilir kılınır. Heidegger’in çerçeveleme dediği durum işte bu anlayışın akabinde gelişir. Modern bilim adamı, Heidegger’de vurgulanan şekliyle “şeylerin kendilerinde oldukları şekilde mevcut olmalarına ve kendilerini ifşa etmelerine” izin vermez. O şeyleri yakalar, nesneleştirir, kendi karşısına koyup onları kurar (Heidegger, 1997b: 21). Bu durumun dayandığı zemin Descartes’a kadar uzanır. Batı metafiziği ise gerçekte Platon’la başlar. Bu metafizik, insanın özne olarak merkezî bir yer tuttuğuna, hakikatin temel belirleyicisi olduğuna ve hatta hakikatin zeminini oluşturduğuna inanmıştır (aktaran Sezer, 1997: 68). Bu belirleyicilik iddiası her şeyin her zaman için belirlenmiş durumlarını ortaya çıkarır ki bu Heidegger’in modern bilime getirdiği eleştirinin temel nedenidir. “Düşünme, ilk olarak yüzyıllardır hüküm süren usun düşünmenin en inatçı düşmanı olduğunu anladığımızda başlayacak” (2001a: 61) diyen Heidegger, bu ifadeleriyle modern bilimin egemenliğinde şekillenen hesapçı düşünceye en keskin eleştiriyi de getirmiştir. Hesapçı düşünce, düşünen düşünce değildir ona göre.

İnsanların düşünce yoksunu oldukları bu hesapçı çağda insan varoluşu bir düşmüşlük yaşamaktadır. Resimleşen, çerçevelenen bu dünyada silikleşen insanı bir tehlike daha beklemektedir o da: sahici olamamak (inauthenticity). Kendisine, etrafına, eşyaya yabancılaşan insan tamamen sahipsizleşmiş bir şimdi içinde yaşamak durumundadır (aktaran Megill, 1998: 186). Heidegger, modern yaşamın ve hatta modern insanın sah-

teligini en sesli haykıran düşünürdür. İnsanlığı aynı sesle sahiçiliğe çağırmaktadır. Böylelikle insan düşmüşlükten kurtulup varoluşunu, ancak Varlığın sesini -daha doğrusu şarkısını- dinleyerek bulabilir.

Anahtar Bir Kavram: *Dasein*

Dasein Heidegger'in insan varoluşunu anlatırken kullandığı en temel kavramlarından biridir. Etimolojik açıdan kelime iki yöne gönderme yapar. Bunlardan biri *Zaman* diğeri de *Varlıktır*. İnsan varoluşu, kartezyen geleneğin toplumdandan, tarihten, zamandan ve hatta dilden yalıtılmış özne tasavvuru yerine toplum içinde belli bir mekansallık dahilinde, belli bir zaman diliminde ve belli bir dilde şekillenen ya da mevcudiyet kazanan insan varoluşu anlayışını ikame eder ki kısaca *Dasein* insan varoluşu yani mevcudiyettir (Heidegger, 2001b: 19). Başkalarıyla birlikte bir varoluş şekli ve zamana içkin bir mevcudiyet (*being with others/being in time*).

Heidegger, bizim 'orada' olan bir gerçeklikten koparılmış, bizden kategorik bir biçimde farklı bir şey olarak bir dış gerçekliğin bilgisini kazanmaya çalışıyor olmadığını söyler. Aksine biz o gerçekliğin bir parçasıyızdır. En baştan beri onun içindeyiz; orada varız ve onunla uğraşırız. Sonuç olarak biz, ilk ve temel anlamı içinde gözlemleyen özneler ya da bilen varlıklar değiliz. Biz karakteristik olarak meşgul olan, varolan dünyadaki varlıklarız (aktaran Magee, 2000: 268). Heidegger, *Dasein* kelimesini kullanarak Kartezyen geleneğin toplumdandan ve tarihten izole insan anlayışını topluma ve tarihe bağlamıştır. Çünkü söz konusu *Dasein* kendisini bir toplumda hazır bir dil içinde bulur ve belli bir zaman diliminde mevcudiyet yaşar; varoluşu da diyalojik bir inşadır. Bizler herhangi bir durumda ne yapmamız gerektiğine ilişkin geliştireceğimiz stratejilerde hep başkalarıyla bir birlikte halinde aşama katederiz. Herkesin kendisine özgü bir *Dasein*'i vardır ama bu sahip olduğumuz *Dasein* zaten var olanlar içinde bir *Dasein*'dir. *Dasein* zaten hep kendisine sunulmuş bir imkânlar mekanı içinde var olur ve normalde kendisini bu imkânlardan birine, geri durup ne yapacağını seçmeden sevkeder (a.g.e. :275). Bütün bu yaklaşımlar Descartes geleneğinin "özgür iradesiyle düşünen anlayan ve eyleyen özne" anlayışına karşı istihdam edilmiştir. Bu anlamda söz konusu geleneğe en sert eleştiriyi yapan düşünürlerin başında Heidegger gelir.

Heidegger'e göre *Dasein* varlığın sesini dinlemeli ve kendisinde varolan kaygı (*sorge*) ile bırakıldığı sonsuz boşlukta/hiçlikte varoluşunu yakalamalı yani yazgısını bulmalıdır. *Dasein* yeryüzünde bir hiçlik içinde barınmaktadır, hiçbir neden olmaksızın atılmıştır ve bunu açığa çıkarana tasa olmaksızın bunun idrakine varamaz (Heidegger, 1998b: 43). Heidegger için bu kaygı içinde olmaklık aynı zamanda hiçliğin mevcudiyetinin de bir delilidir. *Dasein*'i hiçlikle yüzleşiren kaygı onu aynı zamanda yaşam ve ölüm arasına yerleştirir. *Dasein* hep ölümün içinde olduğunu, yaşanan her günün aynı zamanda ölüme doğru bir adım olduğunu bilir (a.g.e. : 55).

Düşünce Yoksunluğu

Heidegger *Düşünme Üzerine Söylem*'de hesapçı bir düşüncenin hüküm sürdüğü bir dünyada kişinin düşünce yoksunu olmasından söz eder. Ona göre insanın asıl doğası tafekkür edebilme yetisinde yatmaktadır (aktaran Sezer, 1997: 79). Yaşanılan çağ he-

sapçı düşüncenin egemen olduğu bir çağdır ve düşünce yoksunluğu bir mahrumiyete yol açar. Aynı zamanda bu çağ bir mahrumiyet çağıdır. Hesapçı düşünce ve düşünme yoksunluğu *Dasein*'in önünde duran iki büyük tehlikedir. Modern insan bu mahrumiyet çağında bir boşlukta sürekli bir kaygı ve tedirginlik halinde yaşamını sürdürmeye mahkumdur. Bu çağda betimlenen haliyle insanlar sürekli bir ihtimaller ekseninde gidip gelmektedirler. Bu aynı zamanda hesapçı bir düşünmenin uzantısıdır; sürekli yinelenen sorular ve cevaplar karşısında hissedilen: tatminsizlik duygusu. Bu durumun getirisi kaçınılmaz bir yabancılaşmadır ki insan ne olup bittiğine anlam veremez; sadece önüne konan tek yönlü seçeneklerde bocalar durur.

Sanat Bir Çözüm Olabilir mi?

Modern yaşamın bu tekdüze akışında insan kendi olarak ya da kendi kalarak yaşamayı başarabilir mi? Bu sorunun cevabını yine Heidegger'in kullandığı *Dasein* kavramı etrafında vermek sanırım mümkün olabilir. Bilindiği üzere *Dasein* dil içinde varlık kazanmaktadır. Yaşanılan mahrumiyet ve düşünce yoksunluğu Heidegger'e göre dille aşılabılır ki hemen burada onun "dil Varlığın evidir" (Heidegger, 1997b: 17) deyişini anmak gerekir. Burada kastedilen dil ise şüphesiz şiirsel bir dildir. Heidegger'in başta Hölderlin olmak üzere Rilke ve Trakl gibi şairlerden etkilendiği bilinmektedir. Heidegger şiirle ilgili olarak ilk varolanların yani ilk insanların dilinin şiirsel, ilk düşüncenin de şairane olduğunu söylemiştir. Buna göre Varlığın ilk dili şiirdir (aktaran Tekelioğlu, 1995: 48).

Bu yaklaşımlardan hareketle, insanî hakikatin yolunu gösterdiğinden modern dünyadaki şiirsel düşünce, mahrumiyet içindeki Varlık için en önemli pusuladır. Heidegger için varoluş varlıkla sürekli bir söyleşi halindedir. Bizler varlığın sesini dinleriz (aktaran Steiner, 1997: 29). Varlık ile insan arasındaki bağıntı dil aracılığıyla gerçekleşir. Bu yüzden dilin ne olduğuna dair incelemelerinde ve dilin ilk kez ortaya çıktığında onun içersinde işitilebilen şeyleri keşfetmekle aslında Heidegger varlık ile insan arasındaki bağıntıyı araştırmaktır.

Varlıkla insan ilişkisinde ortaya çıkan düşünce, bilim üzerinden hareketle oluşan düşünceden farklıdır. Heidegger bu farkı şöyle dile getirir: "Düşünmek bir şeyin görünüşünü sağlayan bir dinlemedir" (Heidegger, 1997: 107). Bunun anlamı şudur: düşünmedeki duyuş ve görüş sembolik anlamda gerçekleşmektedir. Bir şeyi görmekle görülen bir şey hakkında görüş oluşturmak farklıdır. Yine burada Heidegger'in "biz çok fazla bakarız fakat çok az görürüz" sözünü hatırlamakta yarar var. Görüş oluştururken ki düşünceye ilişkin dinleme, kulaklarımızla duyulamayacağı gibi gözümüzle de görülemez. Bu düşünce duyu organlarımızla algılanamaz. Oysa modern bilim duymayı sese karşı insanın verdiği tepkiye, görmeyi de ışık karşısında gözbebeğinin tepkisine indirgemıştır. Bilim için önemli olan kulağımızla dinlediğimiz şeyin ve gözümüzle gördüğümüz şeyin gerçekliğinden ibarettir (aktaran Dikmen, 1997: 107). Heidegger'de duymak ve görmek daha öte şeylerdir; bir Bach dinlerken sadece dinlemeyiz kendimizden geçersiz, yaşadığımız bir vecd hâlidir ki bilim penceresinden bunu izah etmek oldukça zordur.

Heidegger'e göre yaşamı anlamak için varlığın sesini dinlemek gerekir Varlığın ke-yifle söylediği şarkıyla mest olmaktır yaşamak. Bu dinlemede insan anlayabilmek için

çırpınıp durur ancak elde ettiği her anlama tekinsizdir. Çünkü her anlama bir unuttur. Heidegger'e göre; çağımızın en büyük unutuşu modernliktir (a.g.m. : 109).

Heidegger'in dile yüklediği bu yoğun anlam onun eski unutulmuş dillere ve özellikle de etimolojiye merak salmasına, kendi özgül terimlerini eski Almanca'dan türetmesine kadar uzanmıştır (Heidegger, 1997b: 52). Heidegger, modern batılı insanın özellikle de şehirli insanın durumunu bir 'varlık unutması' olarak tanımlar (aktaran Steiner, 1997: 52). Sanayi çağı el emeğini ve bireysel yaratıcılığı ortadan kaldırmakla bireye, varoluşun sadece ölümü bekleyeceği bir münzevilik alanı bırakmıştır (aktaran Pöggeler&Alleman, 1994: 65).

Sonuç Yerine

Heidegger ismiyle birlikte anılan dev yapıtı *Varlık ve Zaman*'ı tek cümleyle özetlemiştir: "bir yıldıza doğru ilerlemek, hepsi bu", ve akabinde yolculuğu tanımlamıştır: "yolculuk sorulma değeri olana doğru yola çıkma serüveni değil yurda dönüştür" (a.g.e. : 69)

Heidegger için bu dönüş mümkün olmuş mudur, olmamış mıdır? orası netameli. Ancak Heidegger'in yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği Baden-Württemberg'deki Kara Orman bölgesi, onun zihinsel anlamda açılması gereken patikalara fazlasıyla imkân sağladığı kesin. Belki Heidegger'in ölümünden kısa bir süre önce kendisiyle yapılan bir söyleşide "bizi ancak hâlâ bir tanrı kurtarabilir" demesi nihai anlamda Heidegger'in çetrefilli yolculuğunun o kadar da parlak neticelenmediği izlenimi uyandırabilir. Fakat onun için bir yere ulaşmaktan çok önemli olan yolculuğun kendisidir; yani olması gereken yolda olmaktır.

Heidegger Modern çağda yaşamının, daha doğrusu sahici yaşamının olanaklarını sorgulamış sahici bir düşünür olarak kabul edilebilir. Gerçekliğin sanallikle ayrışamayacak hale geldiği, ilişkilerin bayağılaştığı/sıradanlaştığı, kimliklerin ise birbirini taklitlen öteye gidemediği içinde bulunduğumuz toplumsallıkta bu durumdan rahatsızlık duyan ve bu hercümerç içinde bir yıldıza ulaşmanın yollarını aramak niyetinde olanlar için Martin Heidegger'in açtığı patikalar daha değişik patikalara imkân hazırlayabilir. Böyle bir yolculuk belki de insanları yuvaya, kalplerine ve şarkıya döndürecektir.

Kaynakça

- Akcan, Esra (1997) "Geçmişte Kaldığı Çağda Bir Heidegger Yorumu" *Patikalar*, Yayına Hazırlayan: Hasan Ünal Nalbantoğlu, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Çüçen, A. Kadir (1997) *Heidegger'de Varlık ve Zaman*, Asa Kitabevi, Bursa.
- Heidegger, Martin (2001a) *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü* çev: Levent Özşar, ASA Kitabevi, Bursa.
- Heidegger, Martin (2001b) *Zaman ve Varlık Üzerine* çev: Deniz Kanıt, A Felsefe Dizisi, Ankara.
- Heidegger, Martin (1998a) *Bilim Üzerine İki Ders* çev: Hakkı Hünler, Paradigma Yay. İstanbul.
- Heidegger, Martin (1998b) *Metafizik Nedir?* çev: Mazhar Şevket İşıroğlu, Suut Kemal Yetkin, Kaknüs Yay. İstanbul.
- Heidegger, Martin (1997a) "Sanatın Doğuşu ve Düşüncenin Yolu" çev: Hasan Ünal Nalbantoğlu, *Patikalar*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Heidegger, Martin (1997b) *Tekniğe Yönelik Soru* çev: Doğan Özlem, AFA Felsefe Yazıları Ansiklopedisi, İstanbul.
- Magée, Bryan (2000) *Büyük Filozoflar* çev: Ahmet Cevizci, Paradigma Yay. İstanbul.

- Megill, Allan (1998) *Aşırılığın Peygamberleri* çev: Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yay. Ankara.
- Pöggeler O./Allemann B. (1994) *Heidegger Üzerine İki Yazı* çev: Doğan Özlem, Gündoğan Yay. Ankara.
- Sezer, Devrim (1997) "Modernliğin Egemenlik Kurma Etiğine Bir Bakış", *Patikalar*, Yayıma Hazırlayan: Hasan Ünal Nalbantoğlu, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Steiner, Georg (1997) *Heidegger*, çev: Süleyman Kalkan, Vadi Yay. Ankara.
- Tekelioğlu, Orhan (1995) "Hâller, Şiir Hâli ve Dasein", *Defter*, sayı: 25.